

УДК 581.9 (477)

RANUNCULACEAE ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ. II. КЛЮЧ І ХАРАКТЕРИСТИКА РОДІВ

АНДРІЙ В. НОВІКОВ

Анотація. Ця стаття є продовженням попередньої публікації (Новіков 2013) і містить ключ для визначення та коротку характеристику родів Ranunculaceae Західної України (Львівської, Закарпатської, Рівненської, Волинської, Івано-Франківської, Чернівецької, Тернопільської та Хмельницької областей), а також короткий огляд сучасних тенденцій у дослідженні таксономії цієї групи рослин. З огляду на консенсус між сучасними молекулярно-генетичними даними та результатами тривалих морфо-таксономічних досліджень у даній публікації прийнято позицію, згідно з якою у флорі Західної України родина Ranunculaceae представлена 2 підродинами, 10 трибами, 22 родами та 102 видами.

Ключові слова: Ranunculaceae, Західна Україна, визначник

Державний природознавчий музей НАН України, вул. Театральна, 18, Львів, 79008, Україна; novikoffav@gmail.com

Вступ

Родина Ranunculaceae Juss. включає близько 60 родів та 2500 видів (Tamura 1993; Tutin & Snogerup 1993), поширених по всьому світу, проте найбільш різноманітно представлених у холодних і помірних широтах північної півкулі (Wu *et al.* 2003; Cai *et al.* 2009, 2010). Існують різні підходи до розуміння структури цієї родини, як на рівні родів, так і на вищих таксономічних рівнях. Це насамперед зумовлено базальним положенням родини Ranunculaceae серед *eudicots* у філогенетичній системі покритонасінних (Soltis *et al.* 2005; Heywood *et al.* 2007; APG III 2009; Emdzade *et al.* 2010; Reveal 2012), а також значним різноманіттям морфологічних, біохімічних і каріологічних ознак.

На підставі аналізу морфологічних і каріологічних даних Ranunculaceae було запропоновано виокремлювати 5 підродин: Hydrastidoideae Engler & Gilg, Thalictroideae Heintze, Isopyroideae Tamura, Ranunculoideae Hutch. та Helleboroideae Hutch. (Tamura 1993). Ця система широко використовується і на сьогоднішній день, адже є однією з найбільш пропрацьованих. Проте, пізніше відбулися значні зміни у таксономічній структурі родини і окремих

її родів (Tamura 1995; Hoort 1991, 1995; Ro *et al.* 1997, 1999; Wang 2013). Зокрема, поглиблені біохімічні дослідження дозволили виокремити із Isopyroideae окрему таксономічну групу, яку пропонували розглядати навіть у якості окремої підродини Cimicifugoideae Arn. (Peng *et al.* 2006). Однак, найновіші молекулярно-генетичні та інтегративні дослідження підтверджують доцільність виокремлення лише 5 підродин Hydrastidoideae Engler, Glaucidioideae (Tamura) Locante, Coptidoideae Tamura, Thalictroideae Raf. та Ranunculoideae Arn. (Wang *et al.* 2009), які частково відповідають за своїм обсягом відповідним підродинам у розумінні Tamura (1993, 1995).

Серед суттєвих змін останнім часом у таксономічній системі Ranunculaceae слід звернути увагу на виокремлення цілої низки триб у межах підродини Ranunculoideae. Зокрема, включення представників підродини Isopyroideae до підродини Thalictroideae, зведення підродин Helleboroideae та Cimicifugoideae до рівня триб у межах підродини Ranunculoideae (триби Helleboreae DC. та Cimicifugeae Torr. & A. Gray, відповідно), а також виокремлення водних представників роду *Ranunculus* L. в окремий рід *Batrachium* (DC.) A. Gray

(WANG *et al.* 2009). Слід також відмітити численні таксономічні ротації, зокрема розмежування по різних трибах, здавалося б, споріднених родів *Trollius* L. і *Caltha* L. (WANG *et al.* 2009; CAI 2010), виокремлення нових родів у межах триби Delphinieae Schrödinger (WANG *et al.* 2013; JAVBOUR & RENNER 2011a, 2011b, 2012a, 2012b), а також переміщення роду *Eranthis* Salisb. з триби Helleboreae до триби Actaeae Spach ($\equiv$ Cimicifugeae Torr. & A. Gray) (COMPTON *et al.* 1998a, 1998b; COMPTON 2002). Серед інших новин сучасної систематики жовтицевих слід відмітити зведення родів *Actaea* L. та *Souliea* Franch. до підродів у межах роду *Cimicifuga* L. ex Wernisch. (COMPTON *et al.* 1998a, 1998b; HOFFMAN 1999), а також злиття цілої низки родів (зокрема, *Hepatica* Mill., *Pulsatilla* Mill., *Knowltonia* Salisb., *Oreithales* Schltld. та *Barneoudia* Gay) в межах єдиного роду *Anemone* L. (SCHUETTRELZ *et al.* 2002; MANNING *et al.* 2009; HOOT *et al.* 1994, 2012).

Ця стаття є продовженням попередньої моєї публікації (НОВІКОВ 2013), спрямованої на висвітлення питань різноманіття жовтицевих Західної України (Львівської, Закарпатської, Рівненської, Волинської, Івано-Франківської, Чернівецької, Тернопільської та Хмельницької областей). Важливим завданням при підготовці обидвох публікацій була розробка нових ключів для визначення таксонів даної родини, які стали б в пригоді, в першу чергу, українським дослідникам. При цьому таксономічну структуру родини і окремих родів свідомо спрощено, окремі проблемні таксони зведено до агрегатів, а положення інших не змінено відповідно до сучасних даних. Це зроблено з метою полегшити практичне використання ключів дослідниками широкого профілю, а також молодими вченими та студентами. Однак, обидві публікації також можуть бути корисними й вузьким спеціалістам, які займаються внутрішніми таксономічними дослідженнями родини Ranunculaceae, оскільки у них представлено ряд коментарів і огляд основних сучасних праць з даної проблематики.

Таксономічна структура

У флорі Західної України родина Ranunculaceae представлена двома підродинами, 10 трибами, 22 родами та 102 видами:

Родина **RANUNCULACEAE** Juss., *Gen. Pl.*: 231 (1789), *nom. cons.*

Підродина **A. THALICTROIDEAE** Raf., *Anal. Nat.*: 176 (1815) (= Isopyroideae Schrödinger, *Abh. K. K. Zool.-Bot. Ges. Wien* **4** (5): 59 (1909))

Триба **A1. Aquilegieae** Arcang., *Comp. Fl. Ital.*: 2 (1882) ($\equiv$ Isopyreae Schrödinger, *Abh. K. K. Zool.-Bot. Ges. Wien* **4** (5): 59 (1909))

Під 1. **Isopyrum** L., *Sp. Pl.* **1**: 557 (1753) – 1 вид.

Під 2. **Aquilegia** L., *Sp. Pl.* **1**: 533 (1753) – 3 види.

Триба **A2. Thalictrae** Langlet ex D.Z. Fu, *Cathaya* **2**: 188 (1990)

Під 3. **Thalictrum** L., *Sp. Pl.* **1**: 545 (1753) – 7 видів.

Підродина **B. RANUNCULOIDEAE** Arn., *Botany*: 94 (1832)

Триба **B1. Actaeae** Spach, *Hist. Nat. Vég.* **7**: 292, 383 (1838) ($\equiv$ Cimicifugeae Torr. & A. Gray, *Fl. N. Amer.* **1** (1): 34 (1838))

Під 4. **Cimicifuga** Wernisch., *Gen. Pl.*: 298, 321 (1763) – 1 вид.

Під 5. **Actaea** L., *Sp. Pl.* **1**: 504 (1753) – 1 вид.

Триба **B2. Nigellieae** Schrödinger, *Abh. K. K. Zool.-Bot. Ges. Wien* **4** (5): 59 (1909)

Під 6. **Nigella** L., *Sp. Pl.* **1**: 534 (1753) – 3 види.

Триба **B3. Calthaeae** J. Presl, *Fl. Sicula*: 20 (1826)

Під 7. **Caltha** L., *Sp. Pl.* **1**: 558 (1753) – 1 вид.

Триба **B4. Delphinieae** Schrödinger, *Abh. K. K. Zool.-Bot. Ges. Wien* **4** (5): 58 (1909) ($\equiv$ Aconiteae Horan., *Char. Ess. Fam.*: 174 (1847))

Під 8. **Aconitum** L., *Sp. Pl.* **1**: 532 (1753) – 13 видів.

- Рід 9. *Consolida* Gray, *Nat. Arr. Brit. Pl.* 2: 711 (1821) – 3 види.
- Рід 10. *Delphinium* L., *Sp. Pl.* 1: 530 (1753) – 2 види.
- Триба Б5. *Helleboreae* DC., *Syst. Nat.* 1: 130, 306 (1817)
- Рід 11. *Helleborus* L., *Sp. Pl.* 1: 557 (1753) – 4 види.
- Рід 12. *Eranthis* Salisb., *Trans. Linn. Soc. London* 8: 303 (1807) – 1 вид.
- Триба Б6. *Adonideae* Horan., *Char. Ess. Fam.*: 173 (1847)
- Рід 13. *Trollius* L., *Sp. Pl.* 1: 556 (1753) – 1 вид.
- Рід 14. *Callianthemum* C.A. Meyer in Ledeb, *Fl. Altaica* 2: 269, 336 (1830) – 1 вид.
- Рід 15. *Adonis* L., *Sp. Pl.* 1: 547 (1753) – 6 видів.
- Триба Б7. *Anemoneae* DC., *Syst. Nat.* 1: 130, 306 (1817)
- Рід 16. *Anemone* L., *Sp. Pl.* 1: 538 (1753) – 4 види.
- Рід 17. *Hepatica* Mill., *Gard. Dict. Abr., ed. 4.*: [unpaged] (1754) – 1 вид.
- Рід 18. *Pulsatilla* Mill., *Gard. Dict. Abr., ed. 4.*: [unpaged] (1754) – 4 види.
- Рід 19. *Clematis* L., *Sp. Pl.* 1: 543 (1753) – 5 видів.
- Триба Б8. *Ranunculeae* DC., *Syst. Nat.* 1: 129, 168 (1817)
- Рід 20. *Myosurus* L., *Sp. Pl.* 1: 284 (1753) – 1 вид.
- Рід 21. *Ceratocephala* Moench, *Methodus*: 218 (1794) – 1 вид.
- Рід 22. *Ranunculus* L., *Sp. Pl.* 1: 548 (1753) – 37 видів.
- зубчастокраїми листочками. ....
- ..... 5. **Воронець – Actaea** L.
– Плоди не ягоди. 2
2. Плоди – листянки або коробочки. 3
– Плоди – горішки. 13
3. Квітки зигоморфні. Чашолистки забарвлені, верхній чашолисток видозмінений, у вигляді більш-менш широкого шолома або з вираженою продовгастою вузькою шпоркою. 4
– Квітки актиноморфні. 6
4. Верхній чашолисток шоломоподібний, без шпорки. Верхні пелюстки представлені 2 великими нектарниками на довгих ніжках, які розташовуються під шоломом, а також 6 редукованими стамінодіями. .... 8. **Аконіт – Aconitum** L.
– Верхній чашолисток з вираженою шпоркою. 5
5. Гінецей представлений єдиним плодолистком. 2 пелюстки зрілі у єдиний дорзальний нектарник, інші 6 представлені у вигляді редукованих дрібних стамінодіїв. Однорічні рослини. .... 9. **Сокирки – Consolida** Gray
– Гінецей представлений (2)3-5 вільними плодолистками. Верхні 2 пелюстки представлені нектарниками, ще 2 – більш-менш виражені і розташовуються по боках від нектарників, решта 4 – редуковані і представлені дрібними стамінодіями. Багаторічні рослини. .... 10. **Дельфіній – Delphinium** L.
6. Оцвітина проста. Квітки поодинокі або зібрані по 2-3. Листки прості, ниркоподібні або серцеподібні. .... 7. **Калюжниця – Caltha** L.
– Оцвітина подвійна. 7
7. Плодолистки зрілі між собою. Листки сильно розсічені, їх сегменти голчасті або лінійчасті. Однорічні рослини. .... 6. **Чорнушка – Nigella** L.
– Плодолистки вільні. 8

Ключ для визначення родів

1. Плоди – ягоди. Квітки білі, багаточисельні, зібрані у щільні прості китиці. Оцвітина подвійна, представлена 3-5 білими чашолистками і 2-10 видозміненими пелюстками. Плодолисток лише 1. Базальні листки у вигляді лусок, стеблові листки трійчастоскладні, з більш-менш овальними

листочками. ....

..... 5. **Воронець – Actaea** L.
– Плоди не ягоди. 2

2. Плоди – листянки або коробочки. 3
– Плоди – горішки. 13

3. Квітки зигоморфні. Чашолистки забарвлені, верхній чашолисток видозмінений, у вигляді більш-менш широкого шолома або з вираженою продовгастою вузькою шпоркою. 4
– Квітки актиноморфні. 6

4. Верхній чашолисток шоломоподібний, без шпорки. Верхні пелюстки представлені 2 великими нектарниками на довгих ніжках, які розташовуються під шоломом, а також 6 редукованими стамінодіями. .... 8. **Аконіт – Aconitum** L.
– Верхній чашолисток з вираженою шпоркою. 5

5. Гінецей представлений єдиним плодолистком. 2 пелюстки зрілі у єдиний дорзальний нектарник, інші 6 представлені у вигляді редукованих дрібних стамінодіїв. Однорічні рослини. .... 9. **Сокирки – Consolida** Gray
– Гінецей представлений (2)3-5 вільними плодолистками. Верхні 2 пелюстки представлені нектарниками, ще 2 – більш-менш виражені і розташовуються по боках від нектарників, решта 4 – редуковані і представлені дрібними стамінодіями. Багаторічні рослини. .... 10. **Дельфіній – Delphinium** L.

6. Оцвітина проста. Квітки поодинокі або зібрані по 2-3. Листки прості, ниркоподібні або серцеподібні. .... 7. **Калюжниця – Caltha** L.
– Оцвітина подвійна. 7

7. Плодолистки зрілі між собою. Листки сильно розсічені, їх сегменти голчасті або лінійчасті. Однорічні рослини. .... 6. **Чорнушка – Nigella** L.
– Плодолистки вільні. 8

8. Квітки дрібні, багаточисельні, зібрані у виражене (інколи сильно розгалужене) китецеподібне суцвіття. Оцвітина біла або зеленяво-біла. Листки складні, сегменти трійчато-розсічені, опушені знизу. Рослини з вираженим неприємним запахом. ....

..... **4. Клопогін – *Cimicifuga* L. ex Wernisch.**

– Суцвіття складені лише з кількох квіток або ж квітки поодинокі. 9

9. Оцвітина представлена (5)6-8 жовтими (рідко білуватими) чашолистками. Квітки оточені покривалом з 3 зближених розсічених стеблових листків. Пелюстки у вигляді лійчастих дволопатемих структур на коротких ніжках. .... **12. Весняник – *Eranthis* Salisb.**

– Стеблові листки не формують покривала навколо квітки, розташовуються більш-менш вільно вздовж стебла або ж відсутні взагалі. 10

10. Листки прості (лопатеві, роздільні або навіть сильно розсічені), рідше складні 11

– Листки складні. 12

11. Оцвітина представлена 5 або більше жовтими чашолистками та 8-15 жовтими або жовтуватими лінійчатими або продовгасто-овальними пелюстками. Чашолистки опадають. Листки прості, пальчато-розсічені. .... **13. Купальниця – *Trollius* L.**

– Оцвітина представлена 5 білими, жовто-зеленими, червонуватими або пурпуровими чашолистками, а також 5-15 лійчастими або чашеподібними видозміненими пелюстками на ніжках. Чашолистки залишаються при плодах, не опадають. Листки сильно розсічені, інколи складні, їх сегменти широко-ланцетоподібні або овальні. .... **11. Морозник – *Helleborus* L.**

12. Квітки дрібні, на видовжених квітконіжках, поодинокі або зібрані по 2-3 у термінальних розлогих суцвіттях. Оцвітина представлена 5 білими чашолисткам. Пелюстки у вигляді дрібних лійчастих або трубчастих утворів. Плодолистків 2, на коротких ніжках. .... **1. Рівноплідник – *Isopyrum* L.**

– Квітки крупні, поодинокі або зібрані по

2-3, зазвичай пониклі. Оцвітина від темно-фіолетової до білої. Оцвітина представлена забарвленими чашолистками і пелюстками, які чергуються. 5 чашолистків широкі, без шпорки. 5 пелюсток з вираженою довгою шпорою, загнутою в напрямку квітконіжки. Плодолистків (3)5-15. ....

..... **2. Орлики – *Aquilegia* L.**

13. Листки прості, цільні, лінійчаті або видовжені лопаткоподібні, зібрані у базальну розетку. Квітки дрібні, поодинокі, на дуже довгих квітконосах, які виходять безпосередньо з розетки базальних листків. Оцвітина жовта або жовто-зелена, представлена 5 чашолистками з вираженими шпорками при основі, які більш-менш прилягають до квітконіжки. Пелюстки у вигляді продовгастих лійчастих або трубчастих утворів з довгим термінальним зубчиком. Плодолистків багато, розташовуються на довгому циліндричному квітколожі. Рослини однорічні. ....

20. Мишехвіст (Мишачий хвіст) – *Myosurus* L.

– Листки прості (лопатеві, роздільні або розсічені) або ж складні. 14

14. Базальні листки 3-лопатеві (рідко 5-7-лопатеві), з широкими лопатями, серцеподібні або ниркоподібні у загальному обрисі. Квітки великі, поодинокі на довгих квітконосах, які входять з базальної розетки листків. Квітки оточені обгорткою з трьох сидячих овальних стеблових листків, які тісно прилягають до оцвітини. Оцвітина від темно-синьої до блакитно-білої, представлена 5-10 забарвленими чашолистками. Пелюстки відсутні. .... **17. Печіночниця – *Hepatica* Mill.**

– Листки прості (роздільні або розсічені) або ж складні. 15

15. Стеблові листки сидячі, формують покривало навколо стебла (квітконоса, який виходить безпосередньо з розетки базальних листків). Решта листків – базальні розеткові. 16

– Стеблові листки не формують покривала (обгортки), рівномірно розподілені вздовж стебла або ж відсутні. 17

16. Квітки поодинокі, термінальні, на довгих квітконосах з покривалом (обгорткою) з 3 сидячих сильно розсічених стеблових листків. Оцвітина біла, синя, фіолетова або лілова, представлена 6 забарвленими чашолистками. Пелюстки редуковані (голівчасті, тубчасті або лійчасті) або відсутні взагалі. Плодолистки з дуже довгими перисто-опушеними стовпчиками (їх довжина щонайменш у тричі перевищує висоту зав'язі). Базальні листки складні або прості сильно розсічені, з вузькими лінійчатими або голчастими сегментами листкової пластинки. Рослини повністю густо опушені. .... **18. Сон – Pulsatilla** Mill.

– Квітки поодинокі або зібрані у невеликі суцвіття, розташовуються на довгих квітконосах з покривалом (обгорткою) з (2)3(4) сидячих або черешкових розсічених або роздільних стеблових листків. Оцвітина біла, блакитна, рожева або жовта, представлена 5 або більше забарвленими чашолистками. Пелюстки відсутні. Плодолистки з короткими прямими або гачкувато загнутими стовпчиками, інколи стовпчики невиразні. Базальні листки формують розетку або ж відсутні. Рослини голі або опушені. .... **16. Анемона – Anemone** L.

17. Кущі, напівкущі або ліани, рідше – розлогі трав'янисті ліани з виражено здерев'янілою основою стебла. Квітки дрібні, багаточисельні, у волотеподібних суцвіттях або ж дуже крупні поодинокі (у культурних представників). Оцвітина представлена 4-6(8) забарвленими чашолистками. Пелюстки зазвичай відсутні. Плодолистки з довгим пірчато-опушеним стовпчиком, рідше стовпчик короткий. Міжвузля видовжені. Стеблові листки супротивні. .... **19. Ломиніс – Clematis** L.

– Виражено трав'яні рослини. 18

18. Квітки одно- або двостатеві, зібрані у щільні або більш-менш розлогі щиткоподібні або волотеподібні суцвіття. Оцвітина представлена 3-10 жовтими, зеленувато-жовтими, рожевими або білими чашолистками. Пелюстки відсутні. Стеблові

листки почергові, рідше супротивно або кільчасто розташовані, базальні листки можуть формувати розетку. Листки трійчасто- або пальчастоскладні, їх листочки 3-7-лопатеві або роздільні. Зазвичай розлогі трав'яні рослини з видовженими міжвузлями. .... **3. Рутвиця – Thalictrum** L.

– Оцвітина подвійна. Пелюстки зазвичай значно більші за чашолистки. 19

19. Пелюсток (3)5-40, без нектарників. Базальні листки присутні у вигляді лусок або ж рано відмирають. Квітки поодинокі, термінальні, 10-40 мм у діаметрі. Чашолистків 5-8, зазвичай більш-менш зелених. Плодолистки на коротких ніжках. Стеблові листки почергові, пірчastosкладні, їх листочки розсічені, з дуже вузькими лінійчатими або голчастими сегментами. Одно- або багаторічні трав'яні рослини. .... **15. Горлиця – Adonis** L.

– Пелюстки з нектарниками. Базальні листки формують більш-менш виразну розетку. 20

20. Плодолистки і плодики на коротких ніжках. Квітки поодинокі, термінальні, відносно крупні (до 4 см у діаметрі). Оцвітина представлена 5(-16) зеленими чашолистками і 5-16 значно більшими білими (всередині жовтуватими або рожевуватими) пелюстками. Пелюстки при основі містять нектарники, а їх кінчики відігнуті назовні. Базальні листки черешкові, пірчastosкладні, з широкими лопатевими або розсіченими листочками. Стеблові листки черешкові або сидячі пірчаторозсічені або лопатеві. .... **14. Рутовик – Callianthemum** C.A. Meyer

– Плодолистки без ніжок. 21

21. Квітки дрібні (до 1 см у діаметрі), термінальні, розташовуються на довгих опушених квітконосах, які виходять безпосередньо з розетки базальних листків. Оцвітина представлена 5 човникоподібними зеленими непадаючими чашолистками і 5 великими жовтими пелюстками з нектарниками при основі. Нектарники з кришечкою, яка прикриває їх. Плодолистки з

рогоподібними стовпчиками, багаточисельні, розташовуються на конічному квітколожі, які сильно видовжуються по мірі дозрівання плодів. Горішки по боках від стовпчика мають по два виражених кулястих здуття. Листки виключно розеткові, прості, 3-5-розсічені, з вузькими продовгастими сегментами листкової пластинки. Однорічні густо опушені рослини. ....

..... **21. Реп'яшок – *Ceratocephala* Moench**
– Квітки поодинокі або у щиткоподібних або волотеподібних суцвіттях. Оцвітина представлена (3)5 опадаючими (рідше – неоппадаючими) більш-менш зеленими (рідше – пелюсткоподібними чашолистками), а також (3)5 або більше забарвленими пелюстками з одним або кількома нектарниками при основі кожної. Пелюстки білого, червоного, рожевого або жовтого кольору. Плодолистки багаточисельні. Горішки без латеральних здуттів і без виражених продовгастих жилок, дуже тверді. Листки стеблові і/або розеткові, від простих цільних до складних сильно розсічених з голчастими сегментами. Стебло просте або галузисте. Одно- або багаторічні рослини. .... **22. Жовтець – *Ranunculus* L.**

Характеристика родів

Підродина А. **Thalictroideae**

Квітки актиноморфні. Плоди – листянки. Хромосоми Т-типу (*Thalictrum*-типу).

Триба А1. **Aquilegiae**

Пелюстки на коротких ніжках або сидячі, зазвичай коротші за чашолистки, інколи відсутні. Насінних зачатків від 2 і більше у плодолистку. Листки трійчастоскладні.

Рід 1. ***Isopyrum* (Рівноплідник)**

Квітки актиноморфні, дрібні, на видовжених квітконіжках, поодинокі або зібрані у нещільних малоквіткових китицеподібних або щиткоподібних суцвіттях. Чашолистків 5, білі, пелюсткоподібні. Пелюсток 5, дрібні, лійчасті або трубчасті, на коротких ніжках. Плодолистки переважно 2 (може бути від 1

до 5), на коротких ніжках (зрідка – сидячі), вільні. Плоди – листянки. Стеблові листки трійчасто-розсічені, сидячі або з короткими черешками, почергові або майже супротивні. Базальні листки трійчастоскладні, на довгих черешках, з розсіченими або лопатевими пластинками. Кореневище в'юнке, довге. Багаторічні рослини. $x = 7$.

У флорі Західної України представлений лише 1 вид: *I. thalictroides* L. (Р. рутвицелистий) – Карпати, Полісся, лісостеп.

Рід 2. ***Aquilegia* (Орлики)**

Квітки актиноморфні, великі, поодинокі або зібрані по 2-3, зазвичай пониклі. Оцвітина від темно-фіолетової до білої. Оцвітина представлена забарвленими чашолистками і пелюстками, які чергуються. Чашолистків 5, пелюсткоподібні, без шпорки. Пелюсток 5, лійчасті, з вираженою довгою шпоркою, загнутою в напрямку квітконіжки. Інколи присутні 10 лускоподібних стамінодіїв. Плодолистоків (3)5-15, вільні. Плоди – листянки. Базальні і більшість стеблових листків трійчастоскладні, черешкові, з розсіченими або лопатевими пластинками. Кореневище товсте, більш-менш пряме. Багаторічні рослини. $x = 7$.

У флорі Західної України представлено 3 види: *A. vulgaris* L. (О. звичайні) – декоративна рослина; *A. transsilvanica* Schur (О. трансільванські) – рідко у Карпатах; *A. nigricans* Baumg. (О. чорніючі) – рідко у Карпатах.

Триба А2. **Thalictreae**

Пелюстки відсутні. Насінний зачаток лише один у плодолистку. Плоди – горішки. Листки трійчасто- або пальчастоскладні, інколи – прості сильно розсічені.

Рід 3. ***Thalictrum* (Рутвиця)**

Квітки актиноморфні, зібрані у щільні або більш-менш розлогі суцвіття різної конфігурації. Чашолистків 3-10, пелюсткоподібні, забарвлені (від білого до жовто-зеленого). Пелюстки відсутні. Плодолистоків (4)5-8, вільних. Плоди – горішки. Базальні і стеблові листки трійчасто-

п'рчасто- або пальчастоскладні, з лопатевими або розсіченими пластинками на власних черешечках. Стеблові листки почергові або майже супротивні, рідше – кільчасто розташовані. Інколи стеблові листки прості, розсічені. Великі, розлогі трав'яні рослини з видовженими міжвузлями. Кореневище симподіальне, часто столоноутворююче. Багаторічні рослини. $x = 7$.

У флорі Західної України представлено 7 видів: *Th. uncinatum* Rehmman (Р. гачкувата (Р. Ремана)) – рідко на Поділлі; *Th. aquilegifolium* L. (Р. орликолиста) – рідко у Карпатах, лісостепу і на Поліссі; *Th. foetidum* L. (Р. смердюча) – рідко на Поділлі та Розточчі; *Th. minus* L. (Р. мала) – звично по всій території; *Th. simplex* L. (Р. проста) – спорадично по всій території; *Th. flavum* L. (Р. жовта) – спорадично по всій території; *Th. lucidum* L. (Р. блискуча) – спорадично по всій території.

Підродина Б. **RANUNCULOIDEAE**

Квітки актиноморфні або зигоморфні. Плоди – листянки або горішки, рідше – однонасінні ягоди (*Actaea*). Хромосоми R-типу (*Ranunculus*-типу).

Триба Б1. **Actaeae**

Квітки актиноморфні. Суцвіття китеце- або волотеподібні. Пелюстки великі, плоскі або увігнуті, інколи вильчасті або дволопатові, без нектарників при основі. Плодолистки вільні. Плоди – листянки або ягоди. Листки трійчастоскладні. Багаторічні рослини.

Рід 4. **Cimicifuga** (Клопогін)

Квітки дрібні, актиноморфні, багаточисельні, зібрані у продовгасте (інколи розгалужене) китецеподібне суцвіття. Чашолиstkів (4)5, білі або біло-зелені, пелюсткоподібні. Пелюсток (1)4-9, білі, плоскі або увігнуті, округлі, вильчасті або дволопатові, інколи з нектарниками при основі. Плодолиstkів 1-8, на коротких ніжках або без, вільні. Плоди – листянки. Базальні і стеблові листки п'рчастоскладні, сегменти трійчасто-розсічені, пластинки лопатеві, переважно зубчастокраї. Кореневище

масивне, галузисте. Багаторічні рослини з вираженим неприємним запахом. $x = 8$.

У флорі Західної України представлено лише 1 вид: *C. europaea* Schipcz. (К. європейський) – по всій території звично.

Рід 5. **Actaea** (Воронець)

Квітки дрібні, багаточисельні, зібрані у щільні довгі китиці. Чашолиstkів (3)4-5, білі, пелюсткоподібні. Пелюсток 2-10, плоскі або зубчасті. Плодолиstkів 1. Плід – ягода. Базальні листки у вигляді лусок. Стеблові листки трійчасто- або п'рчастоскладні, з більш-менш овальними зубчастокраїми пластинками. Кореневище масивне, галузисте. Багаторічні рослини. $x = 8$.

У флорі Західної України представлено лише 1 вид: *A. spicata* L. (В. колосистий) – по всій території звично.

Триба Б2. **Nigellieae**

Квітки актиноморфні, поодинокі або у нещільних суцвіттях. Пелюстки складної форми (мають дві губи, одна з яких вильчасто розділена), на коротких ніжках, коротші від чашолиstkів, нектарпродукуючі. Плодолистки частково зрослі. Плід – коробочка або багатолистянка. Листки сильно розсічені на тонкі голчасті або лінійчасті сегменти. Переважно однорічні рослини.

Рід 6. **Nigella** (Чорнушка)

Квітки великі, актиноморфні, термінальні. Чашолиstkів 5(8), забарвлені (білі, блакитні, рожеві тощо), пелюсткоподібні, з кігтикком на верхівці. Пелюсток 5-10, менші за чашолистки, складної форми (розділені на дві губи, зрослі при основі у коротку лійку, зовнішня з яких має дві лопаті), продукують нектар. Плодолистки зазвичай зрослі до рівня стилодіїв. Плід – багатолистянка або коробочка, яка інколи може розпадатися на окремі листянки (інколи називають гемісінкарпною багатолистянкою). Базальні і стеблові листки п'рчастоскладні або п'рчасто-розсічені, з вузькими голчастими або лінійчатими сегментами. Головний корінь прямий, виражений. Одно- або, рідше, дворічні рослини. $x = 6$.

У флорі Західної України представлено 3 види: *N. damascena* L. (Ч. дамаська) – декоративна рослина; *N. arvensis* L. (Ч. польова) – по всіх регіонах як бур'ян або декоративна рослина; *N. sativa* L. (Ч. посівна) – декоративна рослина, інколи дичавіє.

Триба Б3. *Calthaceae*

Квітки актиноморфні, поодинокі або зібрані у малоквіткові суцвіття. Пелюстки відсутні. Плодолистки вільні. Плоди – листянки. Листки прості, серцеподібні або лопатеві, зібрані у базальні розетки, стеблові листки поодинокі або відсутні. Багаторічні рослини.

Рід 7. *Caltha* (Калюжниця)

Квітки актиноморфні, великі, поодинокі або зібрані у малоквіткові тирси. Чашолиstkів 5, пелюсткоподібні, жовтого забарвлення, випуклі. Пелюстки відсутні. Плодолиstkів багато, інколи з короткими ніжками, вільні. Плоди – листянки. Базальні і стеблові листки прості, почергові, черешкові, з цільною або лопатевою листковою пластинкою, серцеподібних або округлих обрисів. Стебло порожнсте. Кореневище відсутнє. Багаторічні рослини. $x = 8$.

У флорі Західної України представлено лише 1 вид: *C. palustris* L. (К. болотна) – по всій території, особливо у Карпатах звично.

Триба Б4. *Delphinieae*

Квітки виражено зигоморфні, зібрані у виражені китице- або волотеподібні суцвіття. Пелюстки частково редуковані, решта – у вигляді складних нектарників. Плодолистки вільні. Плоди – листянки. Листки прості, зазвичай пальчаторозсічені. Одно- або багаторічні рослини.

Рід 8. *Aconitum* (Аконіт)

Квітки зигоморфні, зібрані у виражені китице- або волотеподібні суцвіття. Чашолиstkів 5, пелюсткоподібні, різноманітного забарвлення (від жовтого й білого до темно-фіолетового й пістрявого). Верхній чашолисток видозмінений, у формі шолома. Пелюстки частково редуковані

до стамінодіїв, решта 2 – представляють нектарники складної форми (мають ніжку і тіло нектарника з кігтикком та шпоркою). Плодолиstkів (2)3-5(6), вільні. Плоди – листянки. Базальні листки можуть формувати розетку, часто рано відмирають. Базальні і стеблові листки прості, від пальчаторозсічених до пальчатороздільних, почергові. Базальні і нижні стеблові листки черешкові, верхні стеблові – сидячі. Може бути присутнє кореневище або дворічні бульби. У флорі Західної України – багаторічні рослини (у тому числі заміщуючі дворічники з бульбами), проте також відомий єдиний однорічний вид з флори Китаю – *A. gymmandrum* Maxim. $x = (6)8$.

У флорі Західної України представлено щонайменш 13 видів: *A. moldavicum* Насц. (А. молдавський) – переважно у Карпатах, проте також на рівнині; *A. lycoctonum* L. em. Koelle. (А. вовкобійний) – у Карпатах і лісостепу дуже рідко; *A. anthora* L. (А. протиотруйний) – у Карпатах та на Поділлі рідко; *A. pseudanthora* Błocki ex Rasz. (А. несправжньопротиотруйний) – на Поділлі дуже рідко; *A. firmum* Rchb. (А. міцний) – переважно у високогір'ї Карпат дуже рідко; *A. bucovinense* Zapał. (А. буковинський) – у Карпатах дуже рідко; *A. xczarnohorensense* (Zapał.) Mitka. (А. чорногірський) – у високогір'ї Карпат більш-менш звично; *A. xnanum* (Baumg.) Simonk. (А. маленький) – у високогір'ї Карпат рідко; *A. variegatum* L. (А. строкатий) – зрідка у лісостепу і на Поліссі, у Карпатах дуже рідко; *A. lasiocarpum* (Rchb.) Gáyer (А. опушеноплодий) – у Карпатах більш-менш звично, на Поділлі і Поліссі рідко; *A. xcammarum* L. em. Fries. (А. садовий) – декоративна рослина, зрідка трапляється у дикій природі; *A. degenii* Gáyer (А. Дегена) – у Карпатах звично; *A. xgayeri* Starmühl. (А. Гаєра) – у Карпатах звично.

Рід 9. *Consolida* (Сокирки)

Квітки зигоморфні, зібрані у розлогі волотеподібні суцвіття. Чашолиstkів 5, пелюсткоподібні, різноманітного забарвлення (від білого й рожевого до синього

і темно-фіолетового). Верхній чашолисток з вираженою довгою шпоркою. Пелюстки частково редуковані, решта 2 зрослі у центральний нектарник складної форми, який розташовується під верхнім чашолистком. Плодолисток 1. Плід – листянка. Базальні листки рано відмирають. Листки прості, сильно розсічені на вузькі і довгі лінійчасті або голчасті сегменти, почергові. Нижні стеблові листки черешкові, верхні – сидячі. Однорічні рослини з вираженим стрижневим головним коренем. $x = 8$.

У флорі Західної України представлено 3 види: *C. regalis* Gray (С. польові) – у всіх районах спорадично як бур'ян, інколи культивується як декоративна рослина; *C. ajacis* (L.) Schur (С. Аякса) – декоративна рослина, інколи дичавіє; *C. orientalis* (Gay) Schröd. (С. східні) – декоративна рослина, інколи дичавіє.

Рід 10. *Delphinium* (Дельфіній)

Квітки зигоморфні, зібрані у щільні або розлогі китице- або волотеподібні суцвіття. Чашолистків 5, пелюсткоподібні, різноманітного забарвлення (від білого до темно-фіолетового і пістрявого). Верхній чашолисток з вираженою шпоркою. Пелюстки частково редуковані до лускоподібних стамінодіїв, 2 формують пару дорзальних нектарників складної форми, а ще 2 – розташовуються обіч нектарників і виконують атрактантну функцію. Плодолистків (2)3-5, вільні. Плоди – листянки. Листки прості, з пальчасто-розсіченою пластинкою. Базальні і нижні стеблові листки черешкові, верхні стеблові – сидячі. Багаторічні рослини з вкороченим бульбоподібним або дещо видовженим кореневищем. $x = 8$.

У флорі Західної України представлено 2 види: *D. fissum* Waldst. et Kit. (Д. надрізний) – ймовірно може бути віднайдений на Прикарпатті та Поділлі; *D. elatum* L. (Д. піднесений) – декоративна рослина, інколи дичавіє.

Триба B5. Helleboreae

Квітки актиноморфні, поодинокі або

зібрані у нещільні щиткоподібні суцвіття. Пелюстки видозмінені, лійчасті, трубчасті або лопатеві, на коротких ніжках. Плодолистки вільні або частково зрослі. Плоди – листянки, рідше – коробочки. Листки сильно розсічені або ж складні. Багаторічні рослини.

Рід 11. *Helleborus* (Морозник)

Квітки дуже великі, актиноморфні, переважно поодинокі або зібрані у нещільні щиткоподібні суцвіття. Чашолистків 5, пелюсткоподібні, забарвлені (від зеленувато-білих до пурпурових), не опадають. Пелюсток 5-15, чашеподібні або лійчасті, на коротких ніжках. Плодолистків 2-10, вільних або, інколи, зрослих. Плоди – листянки або, рідше, коробочки (гемісинкарпні багатолістянки). Базальні листки від пальчасто-розсічених до пальчасто-складних, черешкові, стеблові листки переважно пальчаторозсічені або лопатеві, черешкові або сидячі. Кореневище переважно коротке, веретеноподібне. Багаторічні рослини. $x = 8$.

У флорі Західної України представлено 4 види: *H. niger* L. (М. чорний) – декоративна рослина, інколи дичавіє; *H. purpurascens* Waldst. & Kit. (М. червонуватий) – у всіх регіонах спорадично; *H. viridis* L. (М. зелений) – зрідка культивується як декоративна рослина, може дичавіти; *H. dumetorum* Waldst. & Kit. (М. чагарниковий) – зрідка культивується як декоративна рослина, може дичавіти.

Рід 12. *Eranthis* (Весняник)

Квітки дуже великі, актиноморфні, поодинокі. Чашолистків (5)6-8, жовті або біло-жовті, пелюсткоподібні, продовгасті. Пелюсток 5-10, лійчастих при основі і дволопатемих на верхівці, з короткими ніжками. Плодолистків 2-10, вільні, на коротких ніжках. Базальні листки формують виражену розетку, пальчасто-розсічені, з вузькими ланцетоподібними сегментами листової пластинки, з довгими черешками. Стеблові листки 2-3, розсічені, сидячі, формують покривало навколо квітки. Бульби або бульбоподібні кренивища. Багаторічні рослини. $x = 8$.

У флорі Західної України представлено лише 1 вид: *E. hyemalis* (L.) Salisb. (В. зимовий) – культивується декоративна рослина, інколи дичавіє.

Триба Б6. Adonideae

Квітки актиноморфні, переважно поодинокі, великі. Пелюстки переважно довші за чашолистки, забарвлені, з або без нектарників при основі. Плодолистки вільні. Плоди – горішки або листянки (*Trollius*). Листки від простих розсічених до пальчато-складних з вузькими голчастими сегментами. Одно- або багаторічні рослини.

Рід 13. *Trollius* (Купальниця)

Квітки актиноморфні, великі (до 5 см у діаметрі), кулясті, поодинокі або у малоквіткових суцвіттях. Чашолиstkів >5, опуkлі, пелюсткоподібні, перекриваються. Пелюсток 8-17, продовгасті, лопаткоподібні або ланцетоподібні, при основі з ямкою або лійчастим впинанням, переважно коротші за чашолистки. інколи – довші. Плодолиstkів 3-50, вільні, сидячі. Плоди – листянки. Листки пальчато-розсічені або пальчато-роздільні. Стеблові листки сидячі або з короткими черешками, базальні листки – з довгими черешками. Стебло переважно галузисте. Кореневище відсутнє, мичкувата коренева система представлена потовщеними коренями. Багаторічні рослини. $x = 8$.

У флорі Західної України представлено лише 1 вид: *T. europaeus* L. (К. європейська) – звично по вологих оселищах по всій території.

Рід 14. *Callianthemum* (Рутовик)

Квітки актиноморфні, великі (до 4 см у діаметрі), поодинокі. Чашолиstkів 5-10, відносно дрібні, зелені, рано опадають. Пелюсток 5-16, великі, білі з рожевою або жовтою основою, з відігнутим кінчиками і нектарниками при основі. Плодолиstkів багато, вільних, на коротких ніжках. Плоди – горішки на коротких ніжках. Базальні листки черешкові, пірчастоскладні, з широкими лопатевими або розсіченими листочками. Стеблові листки черешкові або сидячі пірчато-розсічені або лопатеві. Головний

корінь потовщений, веретеноподібний. Багаторічні рослини. $x = 8$.

У флорі Західної України представлено лише 1 вид: *C. coriandrifolium* Rchb. (Р. коріандрolistий) – зрідка у вологих оселищах високогір'я Карпат.

Рід 15. *Adonis* (Горлиця)

Квітки актиноморфні, великі (до 4(8) см у діаметрі), поодинокі. Чашолиstkів 5-8, зелені, інколи пелюсткоподібні. Пелюсток 3-40, значно більші від чашолиstkів, з гострою верхівкою, без нектарників при основі. Плодолиstkів багато, на коротких ніжках. Плоди – горішки на коротких ніжках. Стеблових листків багато, почергові, пірчато-складні, їх листочки розсічені, з дуже вузькими лінійчатыми або голчатыми сегментами. Базальні листки редуковані, лускоподібні або рано відмирають. Кореневище дуже коротке. Одно- або багаторічні рослини. $x = 8$.

У флорі Західної України представлено 6 видів: *A. annua* L. (Г. однорічний) – зрідка культивується як декоративна рослина, інколи дичавіє; *A. flammea* Jacq. (Г. полум'яний) – спорадично у ксеротермних оселищах Поділля; *A. aestivalis* L. (Г. літній) – у ксеротермних оселищах, на Поділлі спорадично, у інших рівнинних районах – рідко; *A. microcarpa* DC. (Г. дрібноплодий) – рідко, переважно на вапняках на Поділлі; *A. vernalis* L. (Г. весняний) – зрідка у ксеротермних оселищах Полісся і лісостепу; *A. volgensis* Steven ex DC. (Г. волзький) – рідко на півдні Поділля.

Триба Б7. Anemoneae

Квітки актиноморфні. Пелюстки відсутні або наявні у вигляді редукованих структур. Плодолистки вільні, з єдиним фертильним насінним зачатком. Плоди – горішки. Листки від простих розсічених до пірчато-складних. Багаторічні рослини.

Рід 16. *Anemone* (Анемона)

Квітки актиноморфні, поодинокі або у зонтикоподібних суцвіттях. Чашолиstkів зазвичай 5, інколи – більше, пелюсткоподібні, забарвлені (білі, блакитні, рожеві, жовті).

Пелюстки відсутні. Плодолистків багато, сидячі або на коротких ніжках, з вираженими прямими або гачкуватими стовпчиками. Плоди – горішки. Листки прості розсічені або пальчастоскладні. Зазвичай присутні кілька кілець по (2)3(4) стеблові листки. Базальні листки поодинокі або відсутні. Кореневище довге, виразне. Багаторічні рослини. $x = (7)8$.

У флорі Західної України представлено 4 види: *A. narcissiflora* L. (А. нарцисоцвіта) – спорадично у Карпатах, на Поділлі та Прикарпатті; *A. sylvestris* L. (А. лісова) – у лісостепу звично; *A. ranunculoides* L. (А. жовтецева) – спорадично по всій території; *A. nemorosa* L. (А. дібровна) – звично по всій території.

Рід 17. *Hepatica* (Печіночниця)

Квітки актиноморфні, великі, поодинокі, термінальні. Чашолистків 5-10, від темно-синіх до блакитно-білих. Пелюстки відсутні. Плодолистків 15-25, вільних, з короткими ніжками. Квітки оточені обгорткою з трьох сидячих овальних стеблових листків, які тісно прилягають до оцвітини. Плоди – опушені горішки з голівчастими кінчиками (приймочками). Базальні листки 3-лопатеві (рідко 5-7-лопатеві), з широкими лопатями, серцеподібні або ниркоподібні у загальному обрисі. Кореневище виражене, більш-менш горизонтальне. Багаторічні рослини. $x = 7$.

У флорі Західної України представлено лише 1 вид: *H. nobilis* Mill. (П. звичайна) – у Карпатах, на Поліссі та у лісостепу.

Рід 18. *Pulsatilla* (Сон)

Квітки дзвоникоподібні, поодинокі, термінальні, на довгих квітконосах. Чашолистків 6, пелюсткоподібні, забарвлені (білі, сині, фіолетові, лілові). Пелюстки відсутні, якщо є – дрібні, чисельні, голівчасті, лопаткоподібні, лійчасті або трубкоподібні. Плодолистків багато, з дуже довгими перисто-опушеними стовпчиками (їх довжина щонайменш у тричі перевищує висоту зав'язі). Горішки сидячі, з довгими опушеними стовпчиками. Стеблові листки сидячі, з сильно розсіченими пластинками, зібрані у кільця по 3 і формують покривала навколо квіток.

Інколи такі кільця повторюються й на нижчих рівнях. Базальні листки черешкові, прості, інколи складні, також з сильно розсіченими пластинками, проте ширшими (відносно листків покривала) сегментами. Рослини повністю густо опушені. Кореневище більш-менш пряме. Багаторічні рослини. $x = 8$.

У флорі Західної України представлено 4 види: *P. alba* Rchb. (С. білий (Шерфеля)) – рідко у високогір'ї Карпат; *P. patens* (L.) Mill. (С. відкритий) – на Поліссі та у Лісостепу звичайно, на Розточчі та у Передкарпатті зрідка; *P. vulgaris* Mill. (С. звичайний) – рідко на Прикарпатті та Розточчі, а також у лісостепу; *P. pratensis* (L.) Mill. (С. лучний (чорніючий)) – рідко на Прикарпатті та Поліссі, а також у лісостепу.

Рід 19. *Clematis* (Ломиніс)

Квітки дрібні, багаточисельні, у волотеподібних суцвіттях або ж дуже крупні поодинокі (у культурних представників). Оцвітину представлена 4-6(8) забарвленими чашолистками. Пелюстки зазвичай відсутні. Плодолистків багато, на коротких ніжках або майже сидячі, з довгими пірчасто-опушеними стовпчиками, рідше стовпчики короткі. Плоди – горішки з опушеними стовпчиками. Листки стеблові, супротивні, прості або складні. Стебло з видовженими міжвузлями, часто в'юнке, переважно здерев'яніле. Кущі, напівкущі, рідше – трав'яні рослини. Корені формують масивну мичкувату систему, цупкі. Багаторічні рослини. $x = 8$.

У флорі Західної України представлено 5 видів: *C. integrifolia* L. (Л. цільнолистий) – спорадично по всіх регіонах; *C. xjackmanii* T. Moore (Л. Жакмана) – культивується як декоративна рослина; *C. recta* L. (Л. прямий) – спорадично на Прикарпатті та у лісостепу; *C. alpina* (L.) Mill. (Л. альпійський) – спорадично у Карпатах; *C. vitalba* L. (Л. виноградолистий) – спорадично на Закарпатті.

Триба B8. *Ranunculeae*

Квітки актиноморфні. Пелюстки розвинуті, забарвлені, зазвичай довші від чашолистків, переважно з нектарниками при основі. Плодолистки вільні. Плоди – горішки.

Листки прості, пальчаторозсічені або пальчатороздільні, рідше – цільні лінійчасті або лопаткоподібні (*Myosurus*).

Рід 20. *Myosurus* (Мишехвіст або Мишачий хвіст)

Квітки дрібні, поодинокі, на дуже довгих квітконосах. Чашолистків 5, пелюсткоподібні, жовті або жовто-зелені, з довгими шпорками. які прилягають до квітконіжки. Пелюсток 5, завдовжки з чашолистки або дещо коротші, у виглядіпродовгастихліхчастихаботрубчастих утворів з довгим термінальним зубчиком. Плодолистків багато, розташовуються на довгому квітколожі у вигляді колоска. Плоди – горішки з вираженим дорзальним ребром (крилом). Листки довгі, лінійчасті, видовжені лопаткоподібні або стрічкоподібні, зібрані у розетку. Корені мичкуваті. Дрібні однорічні рослини. $x = 8$.

У флорі Західної України представлено лише 1 вид: *M. minimus* L. (М. малий) – у вологих оселищах спорадично по всій території.

Рід 21. *Ceratocephala* (Реп'яшок)

Квітки поодинокі, на довгих квітконосах. Чашолистків 5, зелені, неоппадаючі (рідко – опадаючі). Пелюсток 5, жовті, з нектарниками при основі (мають кришечку). Плодолистків багато, сидячі, з рогоподібними стовпчиками, розташовуються на видовженому кінці квітколожі. Плоди – горішки з рогоподібним кінчиком і двома повітровмісними здуттями на боках. Листки виключно розеткові, прості, 3-5-розсічені, м'ясисті або шкірясті, з вузькими продовгастими сегментами листової пластинки. Головний корінь більш-менш виражений. Однорічні густо опушені рослини. $x = 7$.

У флорі Західної України представлено лише 1 вид: *C. testiculata* (Crantz) Roth (Р. яйцевидний або Р. подільський) – у ксеротермних оселищах більш-менш звично по всій території.

Рід 22. *Ranunculus* (Жовтець)

Квітки поодинокі або у щиткоподібних

або волотеподібних суцвіттях. Чашолистків зазвичай 5 (інколи 3), опадаючі (інколи неоппадаючі), зелені або, рідше, пелюсткоподібні. Пелюсток 5 або більше (зрідка – лише 3), зазвичай значно довші за чашолистки, з одним або кількома нектарниками при основі кожної, білого, червоного, рожевого або жовтого забарвлення. Плодолистків багато, розташовані на випуклому квітколожі, сидячі. Горішки різної форми, склеренхіматизовані. Листки стеблові і/або розеткові, від простих цілних до складних сильно розсічених з голчастими сегментами. Стебло просте або галузисте. Зазвичай без вираженого головного кореня. Одно- або багаторічні рослини. $x = 7, 8$.

У флорі Західної України представлено щонайменш 37 видів: *R. hederaceus* L. (Ж. плющолістий) – культивується як декоративна рослина, може дичавіти; *R. aquatilis* L. (Ж. водяний) – у стоячих і повільних протічних водоймах, спорадично по всій території; *R. peltatus* Schrank (Ж. щитковий) – у стоячих і повільних протічних водоймах, спорадично у Карпатах та на Закарпатті; *R. penicillatus* (Dumort.) Bab. (Ж. китицевий) – у стоячих і повільних протічних водоймах, рідко по всій території; *R. fluitans* Lam. (Ж. плаваючий) – у повільних протічних водоймах, рідко у Карпатах; *R. circinatus* Sibth. (Ж. кільцелистий) – у стоячих і повільних протічних водоймах, рідко по всій території; *R. trichophyllus* Chaix (Ж. волосолістий) – у стоячих і повільних протічних водоймах, спорадично по всій території; *R. rionii* Lager (Ж. Піона) – у стоячих водоймах, у лісостепу рідко; *R. crenatus* Waldst. & Kit. (Ж. округлозубчастий) – дуже рідко у високогір'ї Мармарош; *R. platanifolius* L. (Ж. платанолістий) – більш-менш звично у Карпатах; *R. ficaria* L. (Ж. весняний) – спорадично у Карпатах, на Поліссі та у лісостепу; *R. ficarioides* Bory et Chaub. (Ж. фікарієвий) – у Карпатах зрідка; *R. thora* L. (Ж. отруйний) – на вапняках у Карпатах, дуже рідко; *R. lateriflorus* DC. (Ж. бокоцвітний) – рідко на Закарпатті та у лісостепу; *R. polyphyllus* Waldst. et Kit. ex Willd.

(Ж. багатолістий) – спорадично на Закарпатті і Поліссі, а також у лісостепу; *R. reptans* L. (Ж. сланкий) – на Поліссі зрідка; *R. lingua* L. (Ж. язиколістий або Ж. великий) – більш-менш звично по всій території; *R. flammula* L. (Ж. вогнистий) – спорадично у Карпатах, на Поліссі та у лісостепу; *R. ophioglossifolius* Vill. (Ж. вужачколістий) – рідко на Закарпатті; *R. pedatus* Waldst. et Kit. (Ж. стовповидний) – спорадично на Поліссі та у лісостепу; *R. oxyspermus* Willd. (Ж. гостроплодий) – не підтверджений для Поділля; *R. illyricus* L. (Ж. ілійський) – спорадично на Поділлі; *R. cassubicus* L. (Ж. кашубський) – спорадично у Карпатах, на Поліссі та у лісостепу; *R. fallax* (Wimm. et Grab.) Sloboda (Ж. фальшивий) – спорадично у Карпатах, на Поліссі та у лісостепу; *R. auricomus* L. (Ж. золотистий) – спорадично у Карпатах, на Поліссі та у лісостепу; *R. arvensis* L. (Ж. польовий) – у Карпатах звично, у лісостепу – спорадично; *R. sceleratus* L. (Ж. отруйний) – більш-менш звично по всій території; *R. bulbosus* L. (Ж. бульбистий) – спорадично у Карпатах та лісостепу; *R. repens* L. (Ж. повзучий) – звично по всій території; *R. sardous* Crantz (Ж. сардинський) – звично у Карпатах, на Поліссі та у лісостепу; *R. carpaticus* Herbich (Ж. карпатський) – рідко у високогір'ї Карпат; *R. montanus* Willd. (Ж. гірський) – рідко у Карпатах; *R. oreophilus* Vieb. (Ж. гірськолюбний) – високогір'я Чивчин; *R. polyanthemos* L. (Ж. багатоквітковий) – спорадично по всій території; *R. serpens* Schrenk (Ж. лісовий) – спорадично у Карпатах; *R. lanuginosus* L. (Ж. шерстистий) – звично у Карпатах, на Поліссі та у лісостепу; *R. acris* L. (Ж. їдкий) – звично по всій території.

Використані джерела

- Новіков А.В. 2013.** Ranunculaceae Західної України. I. Ключ для Визначення видів. *Mod. Phytomorphol.* **3:** 297–319.
- APG III. 2009.** An update of the Angiosperm Phylogeny Group classification for the orders and families of flowering plants: APG III. *Bot. J. Linn. Soc.* **161:** 105–121. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1095-8339.2009.00996.x>
- CAI Y.-F., LI S.-W., LIU Y., SUN Q., CHEN M., XIE Y.-F., JIANG H.-Z., WEI E.-Z., YIN N.-W., WANG L., ZHANG R., HUANG C.-I., HE X.-H., JIANG M.-F. 2009.** Molecular phylogeny of Ranunculaceae based on internal transcribed spacer sequences. *African J. Biotech.* **8 (20):** 5215–5224.
- CAI Y.-F., LI S.-W., CHEN M., JIANG M.-F., LIU Y., XIE Y.-F., SUN Q., JIANG H.-Z., YIN N.-W., WANG L., ZHANG R., HUANG C.-I., LEI K. 2010.** Molecular phylogeny of Ranunculaceae based on *rbcL* sequences. *Biologia* **65 (6):** 997–1003.
- COMPTON J.A., CULHAM A. 2002.** Phylogeny and circumscription of tribe Actaeae (Ranunculaceae). *Syst. Bot.* **27:** 502–511.
- COMPTON J.A., CULHAM A., JURY S.L. 1998a.** Reclassification of *Actaea* to include *Cimicifuga* and *Souliea* (Ranunculaceae): phylogeny inferred from morphology, nrDNA ITS, and cpDNA *trnL-F* sequence variation. *Taxon* **47:** 593–634.
- COMPTON J.A., CULHAM A., GIBBINGS J.G., JURY S.L. 1998b.** Phylogeny of *Actaea* including *Cimicifuga* (Ranunculaceae) inferred from nrDNA ITS sequence variation. *Pl. Syst. Evol.* **26:** 185–197.
- EMADZADE K., LEHNEBACH C., LOCKHART P., HÖRANDL E. 2010.** A molecular phylogeny, morphology and classification of genera of Ranunculaceae (Ranunculaceae). *Taxon* **59:** 809–828.
- HEYWOOD V.H., BRUMMITT R.K., CULHAM A., SEBERG O. 2007.** Plant families of the world. Firefly Books, Richmond Hill, Ontario.
- HOFFMAN M.H. 1999.** The phylogeny of *Actaea* (Ranunculaceae): a biogeographical approach. *Pl. Syst. Evol.* **216:** 251–263.
- HOOT S.B. 1991.** Phylogeny of the Ranunculaceae based on epidermal microcharacters and macromorphology. *Syst. Bot.* **16:** 741–755.
- HOOT S.B. 1995.** Phylogeny of the Ranunculaceae based on preliminary *atpB*, *rbcL* and 18S nuclear ribosomal DNA sequence data. *Plant Syst. Evol.* **9 (Suppl. 9):** 241–251.
- HOOT S.B., PALMER J., REZNICEK A. 1994.** Phylogenetic relationships in *Anemone* based on morphology and chloroplast DNA variation. *Syst. Bot.* **19:** 169–200.
- HOOT S.B., MEYER K.M., MANNING J.C. 2012.** Phylogeny and reclassification of *Anemone* (Ranunculaceae), with an emphasis on Austral species. *Syst. Bot.* **37:** 139–152. <http://dx.doi.org/10.1600/036364412X616729>
- JABBOUR F., RENNER S. 2011a.** *Consolida* and *Aconitella* are an annual clade of *Delphinium* (Ranunculaceae) that diversified in the Mediterranean basin and the Irano-Turanian region. *Taxon* **60:** 1029–1040.
- JABBOUR F., RENNER S. 2011b.** Resurrection of the genus *Staphisagria* J. Hill, sister to all the other *Delphinieae* (Ranunculaceae). *PhytoKeys* **7:** 21–26. <http://dx.doi.org/10.3897/phytokeys.7.2010>

- JABBOUR F., RENNER S. 2012a.** A phylogeny of Delphinieae (Ranunculaceae) shows that *Aconitum* is nested within *Delphinium* and that Late Miocene transitions to long life cycles in the Himalayas and southwest China coincide with bursts in diversification. *Molec. Phylog. Evol.* **62**: 928–942. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ympev.2011.12.005>
- JABBOUR F., RENNER S. 2012b.** Spurs in a spur: Perianth evolution in the Delphinieae (Ranunculaceae). *Int. J. Pl. Sci.* **173**: 1036–1054. <http://dx.doi.org/10.1086/667613>
- MANNING J.C., GOLDBLATT P., HOOT S.B. 2009.** Ranunculaceae: The genus *Knowltonia* subsumed within *Anemone*. *Bothalia* **39**: 217–240.
- PENG Y., CHEN S.B., CHEN S.L., XIAO P.G. 2006.** Preliminary pharnaphylogenetic study on Ranunculaceae. *Zhongguo Zhong Yao Za Zhi.* **31**: 1124–1128.
- REVEAL J.L. 2012.** An outline of a classification scheme for extant flowering plants. *Phytoneuron* **2012-37**: 1–221. Published 23 April 2012.
- RO K., KEENER C.S., MCPHERON B.A. 1997.** Molecular phylogenetic studies of the Ranunculaceae: Utility of the nuclear 26S ribosomal DNA in inferring intrafamilial relationships. *Molec. Phylog. Evol.* **8**: 117–127.
- RO K.E., HAN H.Y., LEE S.T. 1999.** Phylogenetic contributions of partial 26S rDNA sequences to the tribe Helleboreae (Ranunculaceae). *Korean J. Biol. Sci.* **3**: 9–15.
- SCHUETTPELZ E., HOOT S.B., SAMUEL R., EHRENDORFER F. 2002.** Multiple origins of Southern Hemisphere *Anemone* species (Ranunculaceae) based on plastid and nuclear sequence data. *Plant Syst. Evol.* **231**: 143–151.
- SOLTIS D.E., SOLTIS P.S., ENDRESS P.K., CHASE M.W. 2005.** Phylogeny and evolution of angiosperms. Sinauer, Sunderland, Massachusetts.
- TAMURA M. 1993.** Ranunculaceae. In: KUBITZKI K., ROHWER J.G., BITTRICH V. (eds), The families and genera of vascular plants. Vol. 2: 563–583. Springer-Verlag, Berlin.
- TAMURA M. 1995.** Delphinieae. In: HIEPKO P. (ed.), Die natürlichen Pflanzenfamilien, 2nd ed. **17a. IV**: 272–312. Duncker and Humblot, Berlin.
- TUTIN T.G., CHATER A.O. 1993.** Ranunculacea. In: TUTIN T.G., BURGESS N.A., CHATER A.O. *et al.* Flora Europaea. Vol. 1. Psilotaceae to Platanaceae: 248–292. Cambridge Univ. Press, Cambridge.
- WANG W., LU A.M., REN Y., ENDRESS M.E., CHEN Z.D. 2009.** Phylogeny and classification of Ranunculales: Evidence from four molecular loci and morphological data. *Perspect. Pl. Ecol. Evol. Syst.* **11**: 81–110. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ppees.2009.01.001>
- WANG W., LIU Y., YU S.X., GAO T.G., CHEN Z.D. 2013.** *Gymnaconitum*, a new genus of Ranunculaceae endemic to the Qinghai-Tibetan Plateau. *Taxon* **62**: 713–722.
- WU Z.Y., LU A.M., TANG Y.C. 2003.** The families and genera of angiosperms in China: 378–411. Science press, Beijing.

RANUNCULACEAE OF WESTERN UKRAINE. II. GENERIC IDENTIFICATION KEY AND CHARACTERISTICS

ANDREW V. NOVIKOFF

Abstract. This paper is a continue of previous work (HOBIKOB 2013) and represents new key for identification of genera from Ranunculaceae family of Western Ukraine (Lviv, Transcarpathian (Zakarpattia), Rivne, Volhynia, Ivano-Frankivsk, Chernivtsi, Ternopil and Khmel'nitsk regions (oblasts)). This key is consensual and do not corresponds to contemporary taxonomical tendencies in all its points because it is build for non-specialists and/or young scientists which need easy identification tool for their routine field and herbarium work. However, most of modern taxonomical changes and related publications are shortly introduced here and in my previous paper (HOBIKOB 2013). Hence, in present work I suggest that family Ranunculaceae in Western Ukraine is represented by 2 subfamilies, 10 tribes, 22 genera and 102 species. Corresponding consensual taxonomical system is represented. Short characteristics of genera are completed by information about species number and its distribution.

Key words: Ranunculaceae, Western Ukraine, identification key